

Doorontwikkeling leefklimaatvragenlijst

Van PGCI naar GCI (12+)

1 juli 2016

Dr. G.H.P. (Peer) van der Helm (lector) en medewerkers van het lectoraat Residentiële Jeugdzorg, onderdeel van Expertisecentrum Jeugd:

Ferdi Bekken, Anna Dekker, Menno Ezinga, Susanne Höfte, Veronique van Miert, Nina van der Niet, Jesse Roest, Juliëtte Sonderman, Danaé Stad en Sophie de Valk

Inleiding

Vanaf 2008 is met behulp van onderzoek bij FPC Veldzicht (volwassenen) en FC Teylingereind (jeugd) de Prison Group Climate Instrument (PGCI) ontwikkeld en gevalideerd (Van der Helm, 2012). Deze vragenlijst had in een confirmatieve factoranalyse (validiteit) een hogere orde factor 'leefklimaat' en een onderliggende structuur 'open' en 'gesloten' leefklimaat met vier betrouwbare factoren (ondersteuning, groei, repressie en sfeer) (Van der Helm, 2012). De vragenlijst werd al snel veel gebruikt in Nederlandse instellingen, waaronder ook veel jeugdzorginstellingen. Voor verschillende doelgroepen bleek de vragenlijst bruikbaar en de uitkomsten werden ook in het werkveld herkend. De vragenlijst bleek waardevolle informatie aan afdelingen te geven om het leefklimaat in de instellingen te verbeteren. Een vervolgvraag vanuit het werkveld resulteerde in de ontwikkeling en validering van aparte lijsten voor 4-8 jaar, 8-14 jaar (Strijbosch et al., 2013) en jongeren en volwassenen met een licht verstandelijke beperking. De 8-14 vragenlijst is op verzoek van Schakenbosch aangevuld met twee extra vragen ('Ik krijg genoeg vrijheden', 'Ik verveel me hier vaak'). Analyse van deze vragenlijst resulteerde in schalen *Open leefklimaat* en *Gesloten leefklimaat*. Verschillende instellingen, hebben aangegeven dat deze vragenlijst wel goed is in te vullen door (jong)volwassenen met een LVB, maar dat de factorstructuur weinig handvatten geeft ter verbetering van het leefklimaat, tenzij er op itemniveau werd gekeken.

Vanwege de grote verscheidenheid aan instellingen die de lijsten gebruikten werden ze omgedoopt in Group Climate Instrument (GCI), omdat deze lijsten niet alleen meer in justitiële instellingen werden gebruikt. Ook in het buitenland worden de lijsten vertaald (12 talen) en gevalideerd met goede resultaten. Dat heeft het herzieningsproces wel in een stroomversnelling gebracht. Over verschillende thema's hebben wij inmiddels internationaal gepubliceerd, zoals bv. over straf en repressie (zie hiervoor de publicaties van Sophie de Valk in 2015 en 2016). Gedurende het gebruik (enkele duizenden afnames) krijgen wij veel suggesties vanuit het werkveld voor aanpassingen. Daarom hebben wij in mei 2014 en september 2015 in een werkgroep met het werkveld verder gediscussieerd over mogelijke aanpassingen en hebben we voorstellen ontwikkeld. Voorop bleef staan dat de huidige bruikbaarheid overeind moet blijven (met name ook voor LVB), daarom moet de lijst de verschillende concepten van het leefklimaat zo scherp mogelijk met zo min mogelijk items meten. Ook moeten de kernbegrippen van de vragenlijst (de huidige factoren ondersteuning, groei, repressie en sfeer) zoveel mogelijk met de bestaande items gemeten worden om longitudinaal een vergelijking met buitenlandse instrumenten mogelijk te blijven maken. In maandelijkse creativiteitssessies binnen het team, heidagen en discussies met het werkveld zijn deze voorstellen verder ontwikkeld (cyclisch- iteratief proces).

Tussen juli 2016 en september 2016 willen wij aan onze werkveldpartners in binnen- en buitenland deze items voorleggen en om commentaar vragen om vervolgens de nieuwe lijst te valideren. De vragenlijst zal wederom gratis ter beschikking worden gesteld op onze website: <http://www.hsleiden.nl/residentiele-jeugdzorg>. Hieronder vindt u het nieuwe ontwerp, graag vragen wij van u input: uw mening is zeer waardevol voor ons! Input, vragen of commentaar kunt u richten aan de betreffende lectoraatsmedewerkers waar u contact mee heeft (zie boven) of aan Peer van der Helm: helm.vd.p@hsleiden.nl. Dank u voor uw moeite, samen komen wij verder.

Beschrijving schalen

Ondersteuning

Als gevolg van hun problemen hebben cliënten ondersteuning nodig. Deze ondersteuning moet leiden tot een werkaliantie en motivatie voor verandering (Van der Helm, De Jong, Wissink & Stams, 2012). Ondersteuning kenmerkt zich door twee thema's: steun en responsiviteit (Van der Helm, Van Tol & Stams, 2013). Steun wordt door de cliënt (kind, jongere of volwassene) ervaren in termen van het hebben van positieve relaties met diegenen waar zij begeleiding of ondersteuning van krijgen (Geen, 2007; Horvath, 2001). Met betrekking tot een goede responsiviteit dient de cliënt te worden gerespecteerd door de medewerkers. Tegelijkertijd moet de cliënt de ervaring hebben dat verkeerd gedrag door die medewerkers wordt afgekeurd (zonder de cliënt zelf af te keuren). Uit onderzoek zijn 5 karakteristieken te onderscheiden bij responsiviteit: 'hulp en steun', 'stimulans', 'betrouwbaarheid', 'respect' en 'consistentie' (Van der Helm, et al. 2013, Ackerman & Hilsenroth, 2003; Marshall et al. 2003). Responsiviteit is hiermee nauw verbonden met een juiste pedagogische houding naar de cliënt toe wanneer het gaat om het behoud van eigenwaarde, in combinatie met het nastreven van de gestelde pedagogische regels. Tenslotte gaat responsiviteit over een adequate reactie van de pedagogisch medewerker op speciale behoeften van cliënten (Van der Helm, Klapwijk, Stams & Van der Laan, 2009; Van der Helm, Stams & Van der Laan, 2011c). Voor steun en responsiviteit is een belangrijke voorwaarde dat medewerkers voldoende fysiek aanwezig zijn op de leefgroep, waarbij medewerkers tijd maken voor de cliënten bereikbaar zijn.

Groei

Belangrijke elementen voor groei zijn volgens Biesta, naast kwalificatie (diploma's halen), de sociaal emotionele ontwikkeling en persoonsontwikkeling. Concreet gedrag van medewerkers dat groei bevordert is onder andere open communicatie, waarbij de medewerker oprechte interesse toont voor de jongeren en een gesprek aanknoopt met aandacht voor de interne toestand van geest en emoties van de jongeren, in de rol van de opvoeder. Het is hierbij belangrijk dat de medewerker verbinding maakt met de verschillende levensdomeinen waarin de jongeren zich bevinden zoals op school, op de leefgroep en thuis. Ook is het van belang om als medewerker beschikbaar en aanwezig te zijn, door dingen met de jongeren te ondernemen en initiatief te nemen kan verving worden tegen gegaan. Andere gedragingen van medewerkers die groei kunnen bevorderen zijn oog hebben voor de behoefte van de jongeren, op sommige momenten willen de jongeren bijvoorbeeld juist met rust gelaten worden, en empathisch gedrag. Het is belangrijk dat de medewerker zich onbevooroordeeld inleeft in de hulpvraag van de jongeren en de hulpvraag boven het hulpverleningsdoel stelt.

Repressie

Artikel 5 lid 1 sub d van het Europese Verdrag van de Rechten van de Mens (EVRM) en artikel 37 sub b van het Internationale Verdrag voor de rechten van het Kind (IVRK) bepalen dat minderjarigen ten behoeve van hun opvoeding gesloten kunnen worden geplaatst. Dit mag zolang zij niet op een onwettige of willekeurige wijze van hun vrijheid worden beroofd. Volgens de Jeugdwet is jeugdhulp noodzakelijk wanneer bij een jongere sprake is van ernstige opgroei- of opvoedingsproblemen die de ontwikkeling kan schaden. Wanneer het risico bestaat dat de jongere zich onttrekt aan jeugdhulp kan verblijf in een residentiële instelling noodzakelijk worden geacht (artikel 6.1.2 Jeugdwet).

Essentiële aspecten die inherent zijn aan een verblijf in een residentiële instelling zijn macht, structuur en dwang. Mede door de gedragsproblematiek van de jongeren is een zekere mate van deze aspecten wenselijk voor een goed verloop van de behandeling. Om gedragsverandering teweeg te brengen, zoals het verminderen van gedragsproblemen en criminele cognities, is meer nodig dan straffen alleen (Van der Laan, Slotboom & Stams, 2010). Wanneer macht, structuur en dwang onwettig of willekeurig worden toegepast is er sprake van repressie. Medewerkers kunnen bewust repressief handelen - bijvoorbeeld uit wraak of plezier - of onbewust repressief handelen - door bijvoorbeeld onkunde, professionele hulpeloosheid of onwetendheid. De meest recente en complete definitie van repressie is gegeven door De Valk, Kuiper, Van der Helm, Maas & Stams (2016, p. 14): "Repressie is een autoriteitsfiguur die doelbewust schade toebrengt aan een jongere óf een autoriteitsfiguur die onwettig of willekeurig de vrijheid/autonomie van de jongere beperkt."

Repressie wordt als een negatieve schaal gezien. De schaal omvat de betugeling en het terugdringen van gedragingen en moraliteiten die niet stroken met maatschappelijke normen en waarden. Hierbij is een belangrijk aspect dat wordt ingegrepen op daadwerkelijke en concrete gedragingen, zoals bijvoorbeeld agressie. In de beleving van jongeren kan de bejegening door medewerkers als oneerlijk worden gezien met een buitenproportionele hoeveelheid aan regels die inconsequent worden gehanteerd. Ook omvat het de mate van controle door medewerkers, privacy beleving door jongeren en de mate van verving op de leefgroep in een instelling (Harvey, 2007; Van der Helm et al., 2009; Van der Helm et al., 2011b).

Sfeer

Het element sfeer omvat een algehele stemming die heerst op de leefgroep. Van der Helm, Stams en Van der Laan (2011) hebben het gedefinieerd als de mate waarin structuur, veiligheid en vertrouwen tussen de jongeren gekoesterd wordt door zowel de fysieke als sociale omgeving binnen de instelling (zie ook Kok, 1992; Langeveld, 1992; Van der Helm, Klapwijk, Stams, & van der Laan, 2009; Van der Helm, Stams, & van der Laan, 2011c). Bij de schaal *Sfeer* wordt onderscheid gemaakt tussen de sfeer zoals die wordt bepaald door de fysieke en de sociale omgeving. Onder de sfeer zoals bepaald door de fysieke omgeving (atmosfeer) wordt verstaan: de mate waarin de omgeving aan de vereisten voldoet zodat er geen sprake is van deprivatie en waarin een structuur is die mogelijkheden biedt tot het ondernemen van gezamenlijke activiteiten. De sfeer zoals die wordt bepaald door de sociale omgeving is (in dit geval) de sociale omgang tussen jongeren onderling, ofwel de onderlinge groepsdynamiek. Hoewel het aannemelijk is dat de sociale interacties tussen jongeren en medewerkers van invloed zijn op de sfeer, wordt er bij de factor *sfeer* alleen gekeken naar de onderlinge interacties en verhoudingen tussen jongeren omdat de sociale interacties tussen medewerkers en jongeren wordt meegenomen bij de leefklimaatfactor *ondersteuning*. Onder *Atmosfeer* wordt de uitstraling van de omgeving waar de jongeren zich in bevinden verstaan die het welbevinden *kunnen* beïnvloeden. Voorwaarden voor de sociale omgeving die worden gesteld door de kinderrechten, zoals genoeg frisse lucht, daglicht, privacy, veiligheid. Daarnaast wordt veiligheid meegenomen omdat het een van de belangrijkste kenmerken is van een open leefklimaat. Wanneer cliënten zich niet veilig voelen ontstaat stress en deze stress kan bestaande psychische problemen verergeren (Raine, 2012; Heynen, 2016).

Voorstel nieuwe items

Om bovenstaande factoren op een valide manier te meten worden de huidige items van de GCI naar aanleiding van voortschrijdend inzicht aangevuld met de volgende items:

1. Ondersteuning

1. De groepsleiding helpt mij
2. De groepsleiding helpt mij als ik dat nodig heb
3. De groepsleiding biedt mij steun
4. De groepsleiding biedt mij steun als ik het nodig heb
5. De groepsleiding luistert naar mij als ik mijn verhaal wil vertellen
6. Ik kan met de groepsleiding praten
7. De groepsleiding zegt het als ik iets goed doe
8. Ik kan de groepsleiding vertrouwen
9. De groepsleiding houdt zich aan de afspraken komt zijn afspraken na
10. Ik kan persoonlijke dingen bespreken met de groepsleiding
11. De groepsleiding ziet mij als mens
12. Ik word door de groepsleiding gezien als persoon
13. De groepsleiding ziet het goede in mij
14. De groepsleiding gaat normaal met mij om
15. Ik kan hier mezelf zijn
16. Ik weet wat ik aan de groepsleiding heb
17. Ik kan bij de groepsleiding terecht
18. De groepsleiding is veel tijd bij ons op de leefgroep
19. De groepsleiding brengt veel tijd door op kantoor
20. De groepsleiding zegt hallo als ik binnenkom
21. Ik kan met de groepsleiding kletsen
22. Er zijn grote verschillen tussen groepsleiders
23. Er zijn goede en slechte groepsleiders
24. De groepsleiding heeft weinig tijd voor mij

2. Groei

Zingeving

1. Ik verveel me op de groep
2. Er zijn voldoende activiteiten op de groep
3. Er is niks te doen op de groep
4. Ik vind de dingen die we kunnen doen op de leefgroep leuk

Autonomie

1. Ik mag zelf dingen bepalen op de groep
2. De groepsleiding helpt mij om mijn behandeldoelen te behalen
3. Wanneer ik iets goed doe zegt de groepsleiding dat
4. Ik mag op de groep fouten maken
5. Ik leer op de groep dingen die ik buiten kan gebruiken
6. Ik leer op de groep hoe ik mij moet gedragen buiten de instelling
7. Wat ik op de groep leer helpt mij
8. Ik leer op de groep goede dingen

3. Repressie

Regels

1. Jongeren en groepsleiding overleggen over de regels op de groep
2. De groepsleiding houdt zich aan de regels
3. Wanneer de groepsleiding een uitzondering maakt op de regels leggen ze uit waarom
4. Er zijn hier teveel regels
5. De regels zijn duidelijk
6. Je moet altijd overal toestemming voor vragen
7. De groepsleiding krijgt altijd zijn zin
8. Iedereen wordt hier op een gelijke manier behandeld

Dwang

1. Wanneer een jongere boos wordt blijft de groepsleiding rustig
2. Ik vind dat de groepsleiding goed omgaat met boze jongeren
3. Ik word vaak onterecht naar mijn kamer gestuurd
4. De groepsleiding drukt te snel alarm → **Nb.** alleen voor gesloten groepen, aanpassen voor open groepen
5. Wanneer een jongere boos wordt weet ik wat de groepsleiding gaat doen
6. De groepsleiding schreeuwt veel tegen de jongeren

Structuur

1. Het dagprogramma wordt met de jongeren besproken
2. Groepsleiding houdt zich aan het dagprogramma
3. Groepsleiding grijpt in wanneer dat nodig is

Deprivatie

1. Ik voel me hier eenzaam
2. Ik heb genoeg contact met mensen buiten de instelling
3. Klachten worden hier serieus genomen
4. Het is vies en het stinkt op de groep
5. Ik kan hier op school hetzelfde leren als op mijn eigen school
6. Ik word nooit met rust gelaten door de groepsleiding
7. Ik heb voldoende tijd voor mezelf
8. Ik kan naar mijn kamer gaan als ik dat wil
9. Ik weet wat mijn behandeldoelen zijn
10. Ik ben het eens met mijn behandeldoelen

4. Sfeer

Negatieve groepsdynamiek

1. Jongeren bedreigen elkaar op de groep
2. Jongeren leren elkaar slechte dingen
3. Jongeren roddelen veel op de groep
4. Jongeren worden op de groep buitengesloten
5. Op de groep zorgt één jongere voor een slechte sfeer
6. Op de groep is een jongere die de baas speelt
7. Andere jongeren hier hebben vaak een slecht humeur
8. Jongeren hier zijn jaloers op elkaar
9. Jongeren dagen elkaar uit op de groep
10. Jongeren hier gedragen zich stoer om er bij te horen

Positieve groepsdynamiek

1. Als jongeren zich niet respectvol gedragen, zeggen we daar wat van.
2. Jongeren hier geven goede tips over hoe je met problemen om kan gaan.
3. Andere jongeren proberen mij te helpen met mijn problemen.
4. Het is makkelijk om vrienden te maken op de groep.
5. We praten met elkaar over relatieproblemen en seks
6. Op de groep accepteren we elkaar zoals we zijn.
7. Er is een groepsgenoot die ik mijn geheimen kan vertellen
8. We zorgen er op de groep voor dat nieuwe jongeren zich op hun gemak voelen.

Atmosfeer

1. Onze leefgroep ziet er gezellig uit.
2. Het eten is goed op de groep
3. We doen leuke dingen samen.
4. De jongeren en groepsleiders doen samen leuke dingen
5. De jongeren op mijn leefgroep doen samen leuke dingen
6. We mogen van de groepsleiding onderling chillen.
7. Er zijn veel dingen kapot op de groep
8. Ik kom genoeg buiten op het terrein.

Veiligheid

1. Ik voel mij veilig bij de jongeren die hier ook zijn
2. De groepsleiding zorgt er voor dat iedereen zich aan de regels houdt
3. We bespreken op de leefgroep hoe we met elkaar omgaan
4. De groepsleiding zorgt ervoor dat ruzies worden uitgesproken
5. Ik word wel eens bedreigd op de leefgroep
6. Ik ben wel eens bang op de leefgroep
7. Groepsleiding gaat respectvol om met jongeren
8. De jongeren hebben respect voor de groepsleiding
9. Jongeren hebben respect voor elkaar
10. Ik voel me veilig op de buitenplaats → **Nb.** Terminologie is afhankelijk van instelling
11. Ik voel me veilig bij mijn groepsleiding
12. Ik voel me veilig in de gangen van de instelling
13. Andere jongeren zijn wel eens bang op de leefgroep
14. Andere leerlingen worden wel eens bedreigd op de leefgroep
15. Jongeren zijn veilig in de buurt van de instelling
16. Jongeren zijn veilig in de instelling
17. 's Nachts voel ik me veilig

Input, vragen of commentaar kunt u richten aan de betreffende lectoraatsmedewerkers waar u contact mee heeft (zie boven) of aan Peer van der Helm.

E-mail: helm.vd.p@hsleiden.nl.

Dank u voor uw moeite, samen komen wij verder.